

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/42506>

Please be advised that this information was generated on 2020-09-21 and may be subject to change.

Het hoesje van de singel 'Al mot ik krupen' van de befaamde volkszanger Graodus fan Nijmegen (Theo Eikmans)

Nimweegs: het beste stadsdialect van Nederland

Nijmegen is ouder dan Maastricht en het is daarmee de oudste stad van ons land. De plaatselijke dialecten zijn echter veel jonger dan de twee steden zelf. Hun ontstaan ligt in de donkere Middeleeuwen, zoals voor alle dialecten in het Nederlandse taalgebied. Intussen is de status van het Maastrichts geheel verschillend van die van het Nimweegs, want zo spreek je dat uit, zoals iedere rechtgeaarde Nijmegenaar weet. In Maastricht wil iedere Maastrichtenaar Maastrichts spreken; in Nijmegen wil niemand Nimweegs spreken. Eigenlijk is er geen dialect in Nederland dat zo lelijk gevonden wordt door de eigen sprekers als het Nimweegs. Waarom deze zelfhaat?

Dat heeft niets te maken met de aard van het Nimweegs, want het past van oorsprong naadloos in het dialectgebied waarin het ligt. Dit dialectgebied wordt tegenwoordig het Kleverlands genoemd. Het strekt zich in het noorden uit tot Arnhem, buigt aan de linkerkant door langs de westrand van het Land van Cuijk, omvat het Noorden van de provincie Limburg, tot bij Venlo, en strekt zich in Duitsland uit tot ver voorbij Kleef. Wel zijn er in de voorbije honderd jaar enkele opvallende dialectkenmerken uit het Nimweegs verdwenen of aan het wankelen gegaan. Verdwenen is in elk geval de 'gij'-vorm voor 'jij' (ergens aan het begin van de twintigste eeuw), en ook is nog maar weinig 'huus' in plaats van 'huis' te horen, of 'kieken' in plaats van 'kijken'. Daarentegen hoor je in het Nijmeegse accent een duidelijk gerekte 'u'- of 'e'-achtige klank in woorden als 'huis' en 'kijken', bijna zoals in plat Haags.

Nijmegen na 1880 plotseling overspoeld werd door de bevolking van cultureel nogal verschillende regio's: het Rijk van Nijmegen, de Achterhoek, de Betuwe, Oost-Brabant, Noord-Limburg en het Kleefse. Rond 1910 bestond het grootste deel van de Nijmeegse bevolking uit immigranten. Pas na 1930, toen de stroom immigranten in verhouding tot de aanwezige bevolking wat kleiner begon te worden, nam het aandeel van de in Nijmegen geboren en getogen Nijmegenaren weer toe. In 1947 was 57 procent van de bevolking in de stad geboren, maar van de vijftigplussers had slechts dertig procent in de stad het levenslicht aanschouwd.

De sociale samenhang in de stad ontstond niet spontaan, maar werd vanaf 1880 door nieuwe organisaties vorm gegeven. De confessionele standsorganisaties van respectievelijk de middenstand, de geschoolde arbeiders en de fabrieksarbeiders speelden hierin een grote rol. De stand stond in deze periode voor een religieus of ideologisch gekleurde specifieke moraal en levenswijze van huishoudens en individuen die te onderscheiden was van andere standen. Op de achtergrond stonden de respectieve kerken met hun moreel gezag en de talrijke daarmee verwante zorginstellingen. Daarnaast bestonden dan nog de werknemers- en werkgeversbonden die per bedrijfstak waren georganiseerd. In de politieke partijvorming werden combinaties tussen de standen gecreëerd, zoals in de Rooms-Katholieke Staatspartij waarin de katholieke elite, de middenstand, de boeren en de arbeiders hun eigen vleugels vormden.

De complexe verzuilde sociale structuur van Nijmegen beleefde haar grootste bloei in het interbellum. Zij bleek de sociale functie van groepssamenhang uitstekend te vervullen. De prijs was sociale inflexibiliteit. Overgangen van individuen tussen standen en overtuigingen werden ontmoedigd en waren zelfs zeer problematisch. Een georganiseerde sociale segregatie was Nijmegen bepaald niet vreemd. Zo leefde in katholieke kring een smetvrees voor afwijkende opvattingen over gezag en waarden, die immers de homogeniteit van het gezin, de stand en de confessie zouden aantasten en tot tegenstellingen en con-

Zoals elk dialect heeft het Nimweegs ook kenmerken die uniek zijn ten opzichte van de omliggende dialecten. Zoals de 'eu'-achtige klank voor (veel) woorden die in het Nederlands een 'aa'-klank hebben gevolgd door een 'r', zoals in 'kaarten' of in 'klaar'. Of zoals de uitspraak van de 'z' en 'v' als een 's' en 'f'. Dit laatste heeft het Nimweegs dan weer gemeen met het Amsterdams, al kan daaraan toegevoegd worden dat ook het Nederlands steeds sterker de kant van het Nimweegs uitgaat. Het Nimweegs deelt met het Amsterdams ook de voorkeur voor een groot aantal woorden van Bargoense oorsprong. Dat valt voor Nijmegen elk jaar weer te zien in het jaarlijkse Nimweegs dictee (zie www.nimweegsdictee.nl; voor 2004 bijvoorbeeld de woorden 'primerikken', 'keilekieten', 'betattering', 'kapoeres'). En ook het Nimweegs zit vol voetangels en klemmen voor wie het niet echt (meer) spreekt, want hoe luidt in het Nimweegs de zin 'De graaf staart maar naar de staart van het paard'? Een echte Nijmegenaar moet kunnen vertellen dat er vijf verschillende klanken zijn voor de aa-klanken in deze zin. Veel van wat het Nimweegs nu is, is vooral een gevolg van de ingrijpende sociale en economische veranderingen aan het einde van de negentiende eeuw, toen Nijmegen van een vestingstad veranderde in een stad met brede singels en nieuwe herenhuizen, buiten de grenzen van de oude beneden- en bovenstad, die begrensd werden door de walstraten. Grote groepen nieuwe mensen kwamen binnen, zowel hoger als lager opgeleiden. Het dialect kwam in de verdrukking, zeker voor

de geschoolde burgers. Daar kwam nog bij dat de benedenstad in de verdrukking kwam door de leegloop vanwege het vertrek van meer gegoede en hoger opgeleide Nijmegenaren.

De Nijmeegse benedenstad raakte langzaam maar zeker in een sociaal verval en de verkrotting sloeg toe. De Tweede Wereldoorlog met het vergissingsbombardement betekende de definitieve ondergang van het oude Nijmeegse hart. En het dialect werd een sociolect dat geassocieerd werd met sociaal isolement en lage status.

Het Nimweegs vertoont de kenmerken van andere Nederlandse stadsdialecten. Het wordt geassocieerd met een lage sociale status en het wordt ordinaar en lelijk gevonden, maar voor het Nimweegs geldt dat wel in extra sterke mate. Verder blijkt het Nimweegs taalkenmerken te delen met de politieke en de culturele hoofdstad van Nederland, met Den Haag en met Amsterdam. Om die redenen kan het Nimweegs zonder meer recht doen gelden op de titel van het beste stadsdialect van Nederland.

En tot slot is (nog) een positieve noot op zijn plaats. Meerdere Nijmegenaren zijn zich gelukkig bewust van de waarde van hun eigen erfgoed, inclusief van die van hun eigen taalwortels. Misschien zijn zij met te weinig, maar zij zijn actief, zoals in het jaarlijkse Nimweegs dictee en in het Nijmeegse soap theater. Lang leve het Nimweegs!

flicten zouden leiden. Het beste was de omgang met andersdenkenden te vermijden, hun publicaties niet te lezen en hun radiouitzendingen niet te beluisteren. Deze praktijk was ook anderen niet vreemd.

Dit sociaal bepaalde segregatiegedrag bracht in economische zin met zich mee dat er in de stad Nijmegen in een bepaalde mate sprake was van een aparte katholieke, hervormde, joodse, liberale en socialistische economie. Geloofsgenoten hadden de voorkeur bij het doen van aankopen, het bouwen van huizen en complexen, het leveren van diensten en zorg en het lenen van geld. Na 1960 namen de verschillen in hoog tempo af. De individualisering, secularisering en verzakelijking van het Nijmeegse sociale en economische leven verzwakten het confessionele verenigingsleven en doorbraken de confessioneel georganiseerde segregatie.

Ook binnen het gezin, waarin de positie van de man als gezinshoofd werd versterkt, vond een kleine sociale revolutie plaats. Het laat-negentiende-eeuwse burgerlijke gezinsmodel werd van algemene toepassing verklaard, compleet met een stevig normatief kader. De opkomst van het kostwinnerdenken betekende dat de echtgenoot belast werd met het verwerven van inkomen en dat zijn loon dan ook voldoende diende te zijn om een gezin te onderhouden. De sociale wetten en regelingen werden aan dit beginsel van kostwinnerschap aangepast. Kinderen dienden naar school te gaan en een behoorlijke opvoeding, en liefst ook een voortgezette opleiding, te krijgen. De echtgenote kreeg met de meeste nadruk de rol van de verzorgende en opvoedende moeder toebedeeld, terwijl haar beroepsarbeid zoveel mogelijk ontmoedigd werd.

Het sociale imago van de stad veranderde eveneens. Het concept 'Nijmegen woonstad' bereikte al omstreeks 1910 zijn hoogtepunt. De Eerste Wereldoorlog doorbrak het renteniersimago van de stad definitief. Het algemeen stemrecht bracht de socialisten in de gemeenteraad. De belastingen gingen omhoog en kregen een progressieve schaal. In het laatste jaar van de Eerste Wereldoorlog was de grensstad